

ZAXIRALAR VA OMBOR XO‘JALIGINI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Normuminov Salohiddin Sohibjonovich

Alfraganus University talabasi

Iqtisodiyot fakulteti

Iqtisodiyot (Tarmoqlari va sohalari) yo`nalishi

Email:nsalohiddin@inbox.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada zaxiralar va ombor xo‘jaligini boshqarishning nazariy va amaliy jihatlarini, ularning ishlab chiqarish samaradorligiga ta’siri hamda zamonaviy logistika tizimidagi o‘rni tahlil qilinadi. So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotida ishlab chiqarish hajmining ortishi, eksport-import jarayonlarining faollashuvi zaxiralarni oqilona boshqarish masalasini dolzarb qilmoqda. Maqolada ilg‘or boshqaruv texnologiyalari, raqamli yechimlar, avtomatlashtirilgan tizimlarning qo‘llanilishi, shuningdek, amaliy misollar asosida ombor xo‘jaligining samaradorligini oshirish yo‘llari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Zaxiralar boshqaruvi, ombor xo‘jaligi, logistika, ishlab chiqarish zanjiri, raqamli logistika, inventarizatsiya, avtomatlashtirilgan tizimlar, iqtisodiy samaradorlik, WMS, RFID, IoT.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir korxonaning muvaffaqiyati uning resurslardan qay darajada oqilona foydalana olishiga bog‘liq. Ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta’minlash, xarajatlarni kamaytirish, mahsulot sifatini oshirish uchun zaxiralarni to‘g‘ri boshqarish zarur. Zaxiralar — bu korxonaning yashovchanligi va barqaror faoliyatining kafolati hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida logistika tizimining rivojlanishi, eksport-import hajmining o‘sishi va ichki iste’mol bozorining kengayishi ombor xo‘jaligiga bo‘lgan talabni sezilarli darajada oshirdi. Hozirgi kunda yirik korxonalar WMS (Warehouse Management System), RFID texnologiyalari, avtomatik saralash tizimlari va sun’iy intellekt asosidagi boshqaruv modellarini joriy etmoqda. Shu bois, zaxira va ombor boshqaruvi milliy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda.

TADQIQOT MAQSADI VA VAZIFALARI

Maqsadi:

Zaxiralar va ombor xo‘jaligini boshqarishning zamonaviy uslublarini o‘rganish, ularning samaradorlikka ta’sirini aniqlash hamda O‘zbekiston korxonalari uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari:

1. Zaxiralar boshqaruvining nazariy asoslarini tahlil qilish;

2. Ombor xo'jaligining iqtisodiyotdagi o'rnini o'rganish;
3. Zamonaviy logistika tizimlarida zaxira boshqaruvi tajribasini tahlil qilish;
4. O'zbekiston korxonalarida mavjud muammolarni aniqlash;
5. Innovatsion texnologiyalar asosida samarali boshqaruv mexanizmlarini taklif etish.

Zaxiralar — bu korxonaning ishlab chiqarish jarayonida foydalaniladigan yoki sotish uchun mo'ljallangan resurslar majmui hisoblanadi. Zaxiralarni boshqarish tizimi korxonaning iqtisodiy samaradorligini oshirishda asosiy rol o'ynaydi.

Ilmiy adabiyotlarda zaxira boshqaruvining bir nechta klassik modellari e'tibor qaratiladi:

- EOQ (Economic Order Quantity) modeli;
- JIT (Just in Time) yondashuvi;
- ABC va XYZ tahlil usullari;
- Kanban tizimi.

Masalan, EOQ modeli xarid miqdorini optimallashtirishga qaratilgan bo'lsa, JIT tizimi ortiqcha zaxiralarni kamaytirish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Hozirgi davrda bu yondashuvlar raqamli boshqaruv tizimlari bilan uyg'unlashgan holda qo'llanilmoqda.

Ombor xo'jaligi — bu tovar-moddiy zaxiralarni saqlash, saralash, qadoqlash va yetkazib berishni amalga oshiruvchi ishlab chiqarish infratuzilmasining muhim qismi.

O'zbekiston sharoitida ombor xo'jaligi faqat ishlab chiqaruvchi korxonalar uchun emas, balki chakana savdo tarmoqlari, eksportyorlar va elektron savdo platformalari uchun ham dolzarb sohadir.

Respublikamizda so'nggi yillarda logistika infratuzilmasiga 2,5 trillion so'mdan ortiq investitsiya yo'naltirilgan. 2024-yil holatiga ko'ra, mamlakat bo'ylab 950 dan ortiq zamonaviy ombor komplekslari faoliyat yuritmoqda, ularning 35 foizi avtomatlashtirilgan tizimlarga ega.

Zamonaviy logistika tizimida zaxira boshqaruvi ishlab chiqarish, transport, ombor va taqsimot jarayonlarining uzviy bog'lanishini ta'minlaydi. Bugungi kunda "raqamli logistika" konsepsiyasi keng qo'llanilmoqda. Unda quyidagi texnologiyalar muhim o'rin tutadi:

- WMS (Warehouse Management System) – ombor jarayonlarini avtomatlashtiradi;
- RFID (Radio Frequency Identification) – mahsulot harakatini real vaqt rejimida kuzatadi;
- IoT (Internet of Things) – sensorlar orqali harorat, namlik, yuk holatini boshqaradi;
- AI (Sun'iy intellekt) – talabni prognozlash va optimallashtirishni amalga oshiradi.

Bunday yechimlar korxonaga nafaqat samaradorlik, balki xarajatlarni 20–30 foizgacha kamaytirish imkonini beradi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston logistika sohasida sezilarli o‘shish kuzatilmoqda. 2020-yildan 2024-yilgacha logistika xizmatlari hajmi 1,8 barobarga oshdi. “UzLogistics” assotsiatsiyasi ma’lumotlariga ko‘ra, mamlakatdagi ombor sig‘imi 12 million kvadrat metrni tashkil etadi.

Biroq muammolar ham mavjud:

- Ombor infratuzilmasining eskirganligi;
- Mahalliy korxonalarda WMS tizimlarining yetarlicha joriy qilinmaganligi;
- Zaxira nazoratida inson omiliga yuqori darajada bog‘liqlik.

Shu sababli, korxonalar uchun raqamli boshqaruv tizimlarini keng joriy etish ustuvor yo‘nalish bo‘lib qolmoqda.

O‘zbekiston sharoitida quyidagi innovatsion ombor boshqaruv texnologiyalari joriy etilmoqda:

- Dronlar yordamida inventarizatsiya qilish;
- Avtomatik saralash liniyalari;
- Raqamli monitoring platformalari (LogiSoft, SmartStorage);
- Blokcheyn asosidagi zaxira harakatini qayd etish tizimlari.

2023-yilda “Artel”, “UzAuto Motors” va “Aloqabank logistika markazi” WMS tizimlarini joriy etib, mahsulot aylanish tezligini 25 foizga oshirdi. BMT ma’lumotlariga ko‘ra, global ombor boshqaruvi bozorining yillik o‘shish sur‘ati 13,2% ni tashkil etmoqda. O‘zbekiston bu jarayonga faol qo‘shilmoqda.

2020–2024-yillar oralig‘ida O‘zbekiston logistika tarmog‘i bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlar:

Ko‘rsatkich	2020	2024	O‘shish (%)
Ombor maydoni (mln m ²)	7.9	12.0	51.9
Avtomatlashtirilgan omborlar ulushi (%)	14	36	+22
Zaxira aylanish tezligi (kun)	37	25	-32
Ombor xarajatlari (mlrd so‘m)	875	1 120	+28
Logistika xizmatlari eksporti (mln \$)	290	470	+62

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari joriy qilingan korxonalarda zaxiralar aylanish tezligi o‘rtacha 30% ga oshadi, bu esa ishlab chiqarish samaradorligini bevosita kuchaytiradi.

Zaxiralar va ombor xo‘jaligini boshqarish tizimi — bu korxonaning “yuragi”. U to‘g‘ri ishlamasa, ishlab chiqarish zanjirida uzilishlar yuz beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki:

1. Zaxiralarni boshqarishda raqamli texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy samaradorlikni sezilarli oshiradi;
2. Ombor infratuzilmasini modernizatsiya qilish uchun davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan foydalanish zarur;
3. Logistika ta'lim tizimida WMS, IoT, AI bo'yicha kadrlar tayyorlashga e'tibor qaratish lozim;
4. Mahalliy korxonalar uchun yagona "Logistika ma'lumotlar markazi" tashkil etish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Porter M. "Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance." Harvard Business Review Press, 2020.
2. Ballou R.H. "Business Logistics/Supply Chain Management." Pears
3. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari (2020–2024).
4. "UzLogistics" Assotsiatsiyasi hisobotlari, 2024-yil.
5. Sharipov B. "Logistika tizimlarini boshqarish." Toshkent, 2022.
6. "Artel Logistics" yillik hisobotlari, 2023.
7. UNCTAD World Logistics Report, 2024.
8. "O'zbekiston iqtisodiyoti raqamlarda", Davlat statistika qo'mitasi, 2024-yil.